

CONSTANTIN NOICA
ȘI PUTERILE LIMBAJULUI

Emilia Guliciuc

“Ca un miracol țâșnește limba din gura unei națiuni” exclama Wilhelm von Humboldt. De miracolul limbii, mai ales de cel al limbii române, s-a apropiat Constantin Noica în tentativa sa filosofică.

Dacă graiul nostru spune într-adevăr lucruri ce nu s-au rostit întotdeauna în alte limbi, atunci în măsura în care există un *rest* românesc suntem datori lumii cu acest rest, credea Noica. Suntem datori nu numai lumii, ci și nouă, ca purtători ai limbii, căci noi gândim și creăm în cuvintele noastre. Multe dintre ele au fost uitate.

"Din această uitare noi le putem scoate pe toate cele ce par grăitoare: pe unele pentru a ne desfăta numai, ca într-un muzeu, pe altele spre a le reîmprospăta și spori gândul din neașteptatele, uneori uimitoarele lor adâncimi de neînțeles” [CRR: 8].

Există ceva “daimonic” în cuvânt - scria Noica. Platon denumea “daimon” ceea ce stă întotdeauna deasupra noastră, imediat deasupra condiției noastre. Dacă ești lector, daimonul este situația de conferențiar la care tinzi să ajungi; dacă trăiești sub zodia

CONSTANTIN NOICA
ȘI PUTERILE LIMBAJULUI

raționalismului, daimonul este sensibilitatea. El este ceva în același timp apropiat, pentru că este în imediatul nostru, dar și enigmatic.

Ceva de această natură reprezintă pentru cugetul nostru, *cuvântul*. El este întotdeauna cu o treaptă peste ceea ce știm. Pentru a sublinia rolul cuvântului la vechii greci, Fenelon scria: “*totul atârna de popor, iar poporul atârna de oratori*”ⁱ.

Esențial, filosoful este un om al nuanțelor. Am putea spune chiar că esențiale pentru omul în general sunt nuanțele.

“Dacă într-o zi, ca vorbitori de limbă română - spune Noica - nu vom mai face deosebirea dintre “către” și “spre” vom fi trădat spiritul limbii. Esențiale omului îi sunt nuanțele de înțeles. Esențiale îi sunt cuvintele”[CFR: 4].

În scrisoarea adresată lui Emil Cioran în 1957, intitulată *Răspuns al unui prieten îndepărtat*, Noica nu mai are aceiași atitudine față de nuanțe, presat probabil de context.

*“...E prea târziu să invocăm nuanțele. Acum joacă distincțiile. Tu însă ești de partea acelei Europe care moare, una a nuanțelor”*ⁱⁱ.

Acum nuanțele nu mai sunt o condiție a bogăției spiritului și cu atât mai puțin o condiție de supraviețuire; sunt semnul decăderii sale. Cu toate acestea, apropierea de cuvinte se menține. Nu te poți despărți de ele, așa cum

o faci de o idee, de un gând sau de un autor. Dar ce fel de cuvinte sunt cele de care nu ne putem desprinde?

“Nu sunt ale lingvistului, pentru care cuvintele ar trebui să aibă și unicitate, de vreme ce se vor științifice. Nu sunt nici cuvintele ca mijloc de comunicare, căci atunci oricare cuvânt ar fi bun. Nu sunt de aceea cuvintele oricărei limbi, dar nici cuvintele unei limbi anumite, dacă ar însemna să ți se refuze astfel accesul la universal” [CFR: 125].

Sunt acele *cuvinte-zeități*, deținătoare de puteri magice, sunt cele care transformă lumea sau o creează, *cuvinte-întemeietoare*, care pun în mișcare lumea.

“Un cuvânt e de obicei un mijloc de exprimare: o idee se exprimă prin cuvinte. Dar acum iată un cuvânt care se exprimă prin idei. Fraza se poate turna toată într-un cuvânt: întregi desfășurări de gânduri se focalizează în el, iar limba însăși din care cuvântul face parte, se poate reflecta în el, ca într-un punct de acumulare” [CFR: 126].

Situat în imediata noastră apropiere, mai curând decât propozițiile și frazele, cuvântul devine, în același timp, și cea mai misterioasă referință pentru cuget. Aici este de căutat daimonia cuvintelor, mai ales a celor ce dau seamă de universal în particularul unei limbi.

Filosofia se întemeiază cel mai bine cu termeni care au o mare tensiune în ei; iar cugetarea filosofică se bucură, așa cum scria Hegel, când întâlnește în limbi cuvinte nu numai cu semnificații deosebite, dar și opuse.

CONSTANTIN NOICA
ȘI PUTERILE LIMBAJULUI

Bucuria aflării unor asemenea cuvinte, ce ne transmit o lecție fundamentală de viață, simțire și cugetare este cea care l-a călăuzit pe Noica prin rostirea românească.

Filosofia și știința se folosesc de *concepte*. Noica a încercat să impună *cuvântul* care este, de fapt, conceptul întrupat în vorbire. Dar tocmai această întrupare aduce spor lumii, căci cuvântul poate purta în el o bogăție mai mare decât conceptul.

“Aceasta (noțiunea n.n.) nu are decât sferă și conținut pe când cuvântul are sferă și câmp, așa cum ne-au arătat-o cuvintele creației și frumosului din limba noastră. Sau și mai mult, cuvântul are sferă și câmp (înseamnă și înțeles), dar și libertate. Conceptul, care a înțeles să prindă lucrurile în unitatea lui, s-a prins el însuși, ca tot ce este tiranic: abia cuvântul, care parcă explorează lumea cu polipii și antenele sale, poate scoate conceptul din îngheț. Dați-mi voie să spun și asta, te ispitește cuvântul. El trimite la altceva, se joacă, se dezmințe și până la urmă se contopește cu contradictoriul său, dacă-i place, cum făceau dorul și atâtea cuvinte din limba noastră” [CRR: 322].

Cuvintele nu sunt numai mesagerile gândului, nu viețuiesc numai prin delegație, ci își au și trăirea lor proprie, sunt investite și cu trăirea realului.

“Prin cuvinte suntem odată cu lucrurile” [CRR: 322] scrie Noica, trecem în fiecare ceas al existenței noastre prin cuvintele care ne sunt hotărâtoare. Nu toate cuvintele unei limbi au același statut, dar cele care sunt

hotărâtoare ne în-ființează ca oameni și ca neam. Noi trebuie să știm să ne apropiem aceste cuvinte.

Noica își exprima nemulțumirea pentru cuvintele cu care UNESCO ne-a acceptat în alcătuirea unui dicționar internațional de termeni literari: *dor, doină, colindă*. Nu-l întrista faptul că se reținuseră doar trei cuvinte, ci faptul că sunt *acestea*. Ele ne reduc cultura noastră la o singură dimensiune: *cultura populară*. Interesul care ne este arătat este pur etnologic. Ori limba noastră, prin comoara cuvintelor ei, are și impresionante valențe filosofice.

Filosoful propune câteva cuvinte care pot într-adevăr să spună ceva în substanța culturii europene, să ne definească mai corect.

Primul este *lămurire*, cuvânt care, pentru orice european, înseamnă a pricepe cu ființa ta întreagă. *Lămurire* spunem noi, de la *lamură*, “*curățenia ultimă a lucrului*” [CRR: 265].

Cu *sinea*, cu “*mândrețea acesta a graiului nostru ne-am putea înfățișa la orice concurs de frumusețe a gândului*” [CRR: 266].

Sinele este pentru noi un Pigmalion care a creat, din propria lui substanță, o Galatee, *sinea*. Cu *sinea* lucrurilor lumea te solicită, te ispitește și cultura întreagă este o încercare de a surprinde *sinea* cuiva, sau a ceva.

Descrierea culturii e *întru* *sinea* lucrurilor, iar *întru* este un cuvânt plin de sevă filosofică. El exprimă deopotrivă îndrăzneala și timiditatea “*tăria de a pătrunde în, dar și discreția de a rămâne la*” [CRR: 266], el

CONSTANTIN NOICA
ȘI PUTERILE LIMBAJULUI

poartă contradicțiile ființei, deschide orizont în demersurile gândirii, reprezintă *limitația ce nu limitează*.

Întru înseamnă și *înspre* și *în*, el indică deopotrivă și faptul de *a sta* și de *a se mișca în*. Nod de contradicții această vocabulă a suscitat o adevărată fascinație pentru Noica. Pe plan *logic*, *întru* îi sugerează filosofului *câmpul logic*, materia de început a logicii. Individualul nu este sub general, ci *întru* general. Cuplul logic individual - general, și câmpul logic ce se creează astfel, reprezintă substanța vie a logicii.

Prepoziția *întru* este și o promisiune de speculație *ontologică*. Pe linia *devenirii întru ființă*, Noica a încheșat o întregă filosofie, care nu e până la urmă, susține chiar filosoful [CRR: 33], decât o explicitare a lui *întru*. Astfel *întru* înseamnă mișcare închisă, *cerc*, iar cercul este condiția de principiu a filosofiei [DF: 16], căci orice conștiință filosofică e una reflexivă.

Logica este și ea conștiință de sine a cercului, mai mult, cercul se regăsește și în etică, estetică, cunoaștere etc. Apoi, chiar în sânul mișcării închise, *întru* poartă totuși ceva deschis: *orientarea* [CRR: 33]. Termenii pe care-i leagă nu-i sunt indiferenți.

Un al treilea câștig adus de *întru*, în plan ontologic, este de a pune în lumină un spațiu care, întocmai unui orizont, este “mișcător” [CRR: 34]. De fapt se pune în joc *spațialitatea*, categoria *limitației ce nu limitează*.

În rezumat, pentru Noica *în conținut*, *întru* poartă contradicțiile fundamentale ce se ivesc în sânul ființei, *în mișcarea sa*, are ceva din demersul gândirii deschizătoare

de orizont logic, iar *formal* întru reprezintă cercul, orientarea, *orizontul mișcător*, *limitația ce nu limitează*.

"Dacă n-ar fi decât o prepoziție, s-ar putea spune că întru este un sistem de filosofie" [CRR: 34].

Întrupările lui *întru* depășesc spațiul unui singur trup: devin *împielițări*. E cuvântul care vorbește despre marile ispite și riscuri ale culturii noastre, e întruparea în mai multe piei, e puțința de a ieși din propria piele și de a te "pune în pielea" altcuiva, e un fel de a trăi întregul univers, de a-l simți ca pe tine însuși.

Se cade - nu se cade este un alt cuvânt privilegiat de filosof.

"Se cade - nu se cade": cât de bine i-ar sta perechii acesteia într-un dicționar de termeni literari!" [CRR: 267] scrie Noica. Totul se desfășoară pornind de la acest cuvânt al căderii pe care limba română l-a înălțat pe un neașteptat urcuș: *"a cădea pe gânduri"* (*"Numai căzut pe gânduri"* - scrie Constantin Barbu - *ești în consonanță cu lumea. Numai atunci povestea ei începe să-ți sune în ureche*^{mii}).

Cuvântul *rost - rostire* trimite în cel mai adânc miracol al devenirii. E o adevărată peripeție istoria acestui cuvânt, crede Noica: inițial cioc de pasăre (gură) a trecut în cioc, pisc de corabie (adică a trecut de la natură la civilizație, iar de aici la cultură), a devenit un mod de a-ți întocmi viața, cumpăt, noimă, scop, justificare: rostul lumii și rostirea ei.

În aceste cuvinte ale limbii noastre și în gândurile pe care le poartă, regăsim *limitația care nu limitează*,

CONSTANTIN NOICA
ȘI PUTERILE LIMBAJULUI

închiderea care se deschide, indicatori de prezență a spiritului în lume.

Când un cuvânt are atâta bogăție, strângând în el multe din înțelesurile lumii, nu mai aparține unei singure limbi, ci reprezintă mitul unei culturi sau al omului, opina filosoful. În câte un cuvânt se cuprinde întreaga lume și atunci, spune filosoful, despărțirea de cuvinte este cu puțință.

“Poți lua un cuvânt și pleca cu el în lume”.

Noica a luat câteva, ca într-o arcă a lui Noe, salvându-le de potopul limbajelor tehnice ce amenință lumea limbii.

La începutul veacului trecut corecta potrivire a cuvintelor și etimologismul acopereau întreaga știință a limbii. Eșecul contemporan al unui astfel de mod de a concepe știința limbii se datorează faptului că acesta nu mai e în măsură să acopere *logosul* în totalitatea lui, ca gând și cuvânt deopotrivă. Analizele se opresc la *formele* gramaticale, trecându-se peste cuvinte, care reprezintă *viața* rostirii. Dacă e cu puțință ceva nou într-o limbă, acest fapt se va petrece la nivelul individualului ei, respectiv al cuvântului.

Este necesară, de aceea, repunerea cu acuitate și în prim plan, a problemei *sensului* cuvintelor și nu atât a formei lor. Noica a fost atras de posibilitatea de a elabora un sens lipsit de rigiditate al ființei, un sens în care ființa nu îngheață, nu încremenește într-una din dimensiunile sale, devenind astfel intimă pentru om.

Această posibilitate e prezentă în limba română de la cronicari încoace, și în ea și-ar afla adăpost o înțelegere mai bogată a lumii.

A aduce gândul și sentimentul în lume prin limbaj e un act de tulburătoare confesiune, dar și o posibilă sursă de distorsiuni, căci, așa cum scria Heidegger, *“câtă vreme vom rămâne la prevăzătoarea istorie și la iubirea de cuvinte, rostirea nu ne va spune niciodată nimic”*^{iv}.

”O! - spunea Tchuang-tse - cât aș dori să gășesc pe cineva care a încetat să gândească la cuvinte și să vorbesc cu el!”^v.

Homer, în spațiul elen, scria și el: vorbele sunt înaripate, gata mereu să-și ia zborul, și dacă le vom prinde numai în țarcul dinților, fără a le trece prin simțirile, intuiția și-apoi, rațiunea noastră, totul e zadarnic.

Noica a încercat să facă auzit și înțeles gândul filosofic, luminându-l și scoțându-l în lume prin *cuvinte - cheie* ale rostirii noastre, dar fără să rămână la ele, ci trecând dincolo de ele.

De altfel Noica și scria: *“cugetarea filosofică nu pare a fi avut și a avea nevoie de limbaj simbolic sau cod: cu alte cuvinte folosește limba nu limbajul”* [CRR: 8].

CONSTANTIN NOICA
ȘI PUTERILE LIMBAJULUI

NOTE

ⁱ *Apud*: Constantin Noica, *Studiu introductiv* la dialogul *Cratilos*, în Platon, *Opere*, vol. III, Editura Științifică, București, p. 211.

ⁱⁱ Constantin Noica, *Răspuns al unui prieten îndepărtat*, în vol. Emil Cioran, *Istorie și utopie*, Editura Humanitas, București, 1992, p.150

ⁱⁱⁱ Constantin Barbu, *Gramatica ființei*, Editura Scrisul Românesc, București, 1987, p. 37.

^{iv} Martin Heidegger, *Ființă și timp*, Editura Jurnalul Literar, 1994, p.162

^v *Apud* Anton Dumitriu, *Culturi eleate și culturi heracleitice*, Editura Cartea Românească, București, 1987, p.36

SIGLE:

CRR – *Cuvînt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987

CFR – *Creație și frumos în cultura românească*, Editura Eminescu, București, 1973

DF – *Devenirea întru ființă*, vol. I *încercare asupra filosofiei tradiționale*, vol. II *Tratat de ontologie*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981

